

УДК 346.2

ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Л. В. ТАРАН,

канд. юрид. наук,

доцент кафедри господарського права,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: ukraine@gmail.com

ORCID 0000-0002-8439-5905

Наведено класифікацію послуг у сфері освіти, зокрема, визначено основні та додаткові освітні послуги. Проаналізовано особливості надання послуг у позашкільній освіті.

Ключові слова: суб'єкт господарювання; навчальний заклад; споживачі; освітні послуги; класифікація; позашкільна освіта.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток людства вимагає від освітньої галузі формування основ розвитку особистості, суспільства, нації та держави, бути запорукою майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Її актуальним завданням є забезпечення доступності здобуття громадянами якісної освіти впродовж усього життя та подальше утвердження її національного характеру. Зміст освіти та організація навчально-виховного процесу мають постійно оновлюватися відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Натомість центральним завданням господарсько-правової науки є створення якісного механізму правового регулювання надання освітніх послуг.

Актуальність теми дослідження підтверджується високою зацікавленістю суспільства і суб'єктів господарювання освітньою діяльністю, водночас існує незначна кількість фундаментальних наукових досліджень, присвячених правовому регулюванню надання освітніх послуг в Україні

(Б. В. Деревянко, Т. П. Козарь, Г. О. Пономаренко, В. М. Бесчасний та ін.)

Метою статті є дослідження господарсько-правового регулювання організації та надання освітніх послуг суб'єктами господарювання різних форм власності. Особливу увагу приділено вивченню видів послуг та їх класифікація, що надаються у різних закладах системи освіти.

Виклад основного матеріалу. Світова тенденція ринкової економіки відзначається стрімким збільшенням видів послуг у різних галузях. Сферою послуг можна вважати сукупність видів господарської діяльності, спрямованих на суспільне виробництво та реалізацію матеріальних і нематеріальних (духовних) послуг для населення. Головна роль послуги як товару – задоволення потреб споживачів у поліпшенні умов життя, духовному й фізичному розвитку. Не винятком є і галузь освіти, де спостерігається велике різноманіття видів послуг, що надаються.

Послуга у сфері освіти в контексті розвитку ринкових відносин трактується, зазвичай, як сфера обігу чи система економічних відносин з приводу купівлі-продажу освітніх послуг. Основними «продавцями» освітніх послуг є саме навчальні заклади (далі – НЗ).

У законодавстві України визначення НЗ дається у загальних рисах. Так, правовий статус вищого навчального закладу передбачено у ст. 23 Закону України «Про вищу освіту», де вказується на наявність у нього статусу юридичної особи, відокремленого майна, прав та обов'язків, можливість виступати засновником інших суб'єктів господарювання, створювати навчальні та навчально-науково-виробничі комплекси; крім того встановлено, що у вищому навчальному закладі державної і комунальної форм власності кількість студентів, прийнятих на перший курс на навчання за державним замовленням, повинна становити не менше ніж 51 % від загальної кількості студентів, прийнятих на навчання на перший курс [1].

У відносинах з надання (отримання) послуг у сфері освіти беруть участь суб'єкти господарського права та суб'єкти господарювання.

Поняття «суб'єкт господарського права» є найбільш широким. Суб'єктів

господарського права у ст. 2 ГК України названо учасниками відносин у сфері господарювання. До їхнього складу, крім (1) суб'єктів господарювання віднесено також (2) споживачів, (3) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також (4) громадян, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи (5) здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності [2].

Отже, НЗ є суб'єктами господарювання. Як передбачено ч. 1 ст. 55 ГК України, вони здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [2]. Вони, як суб'єкти господарювання, можуть бути суб'єктами підприємницької діяльності, утвореними з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Також НЗ можуть бути некомерційними суб'єктами господарювання.

Для ефективного розвитку навчальних закладів необхідне збільшення кількості й особливо якості послуг, що ними надаються. Досягти цього можливо після визначення видів послуг, що можуть надаватися у сфері освіти, адже різні за своєю природою послуги потребують різного правового регулювання. Зауважимо, що питанням правового регулювання надання послуг у сфері освіти з позицій різних наук приділяли увагу сучасні українські науковці М. М. Баймуратов, Б. В. Деревянко, М. Н. Курко, О. Б. Куцурубова-Шевченко, А. О. Монасеко, С. В. Плющ, Г. О. Пономаренко, В. В. Резнікова, А. А. Телестакова, В. П. Тимошук.

Проте цими та іншими авторами більше уваги було приділено класифікації й наданню характеристики взагалі адміністративним або цивільно-правовим послугам, а однозначна класифікація послуг саме у сфері освіти наразі відсутня.

О. О. Красавчиков свого часу виділив чотири структурні блоки сфери

обслуговування: перший – соціальні зв'язки з надання послуг між організаціями; другий – соціальні зв'язки, що складаються у разі надання різного роду послуг організаціями громадянам; третій – відносини з надання послуг окремими громадянами організаціям; четвертий блок – з обох сторін суспільних відносин перебувають громадяни, надаючи один одному послугу [3, с. 172]. Тут науковцем було обрано суб'єктний критерій класифікації, за ним у сфері освіти найбільшого поширення отримали відносини з надання послуг громадянам організаціями. Поширеними є й відносини між різними організаціями: при закупівлі, будівництві, оренді тощо, а також надання платних освітніх послуг на замовлення суб'єкта господарювання. Меншого поширення отримали відносини з надання послуг громадянами – суб'єктами підприємницької діяльності (далі – СПД) організаціям НЗ.

Г. Д. Отнюкова пропонує класифікувати послуги в різних сферах господарської діяльності за такими напрямками:

1) за строками – разові; строкові (протягом визначеного договором періоду часу); безстрокові. За цим критерієм НЗ можуть надавати разові й строкові послуги. При цьому складно навести приклад безстрокової послуги, яку б могли надавати НЗ. При цьому вони можуть безстроково користуватися землею та певним майном, що виділені їм у користування власником та/або державою чи територіальною громадою;

2) за суб'єктним складом – між суб'єктами господарювання (відносини щодо надання таких послуг мають форму оперативно-господарських зобов'язань) чи між госпрозрахунковими підрозділами суб'єкта господарювання (опосередковуються внутрішньогосподарськими зобов'язаннями). За цим критерієм у сфері освіти наявні послуги, що надаються як суб'єктами господарювання, так і всередині суб'єктів господарювання їх структурними підрозділами;

3) з урахуванням характеру вчинених дій – фактичні та юридичні. За цим критерієм у сфері освіти найчастіше наявні фактичні послуги;

4) залежно від зв'язку зі сферою матеріального виробництва – послуги,

що сприяють виробництву товарів, які користуються попитом на ринку (маркетинг, консалтинг); послуги із забезпечення належного технічного рівня виробництва (інжиніринг); послуги посередників, організацій транспорту і зв'язку, що сприяють поставці й збуту продукції виробника; послуги банків, фінансових брокерів; аудиторські послуги. Такі послуги також можуть мати місце у сфері освіти. Проте НЗ частіше можуть бути їх споживачами, ані ж надавачами [4, с. 90].

В. В. Резнікова пропонує поділяти послуги на основні та додаткові. Основні послуги – це такі, що призначені задовольняти основні потреби, а додаткові – другорядні потреби. До останніх можна віднести, зокрема, післяпродажні послуги (їх також іменують супутніми, сервісними). Виділення додаткових послуг покликане більш чітко окреслити сферу послуг, оскільки дослідження сучасної сфери послуг вимагає передусім відокремлення галузей, що належать до цієї сфери, від сервісних компонентів, що мають місце й у всіх інших галузях та сферах [5, с. 111]. У сфері освіти основними послугами, безумовно, є безпосередньо освітні послуги. Додатковими тут є послуги із забезпечення можливості отримувати якісні освітні послуги. Це можуть бути послуги з користування бібліотечним фондом, Інтернетом, з копіювання, проживання, харчування тощо.

Б. В. Деревянко у своїх працях наводить найбільш узагальнену і найбільш універсальну класифікацію. Він наголошує, що найбільшого публічного значення мають основні освітні послуги [6]. До цієї групи послуг необхідно включити послуги з безпосередньої передачі знань, умінь і навичок. При цьому освітні послуги, які надаються на платній основі понад державне замовлення, також входять до цієї групи. За головний критерій поділу послуг у сфері освіти не повинен братися критерій оплатності, а на перший план має виходити критерій сукупності дій.

Другою великою групою послуг у сфері освіти вчений вважає додаткові освітні послуги. У цій групі виділяється кілька великих підгруп: виконання науково-дослідних робіт; послуги з користування літературою та електронним

фондом; послуги з підвищення кваліфікації; послуги з отримання освіти дистанційно; консультативні послуги; інші додаткові освітні послуги. Ці послуги є освітніми. Проте не основними, а додатковими, тобто такими, що передбачають передачу знань, умінь і навичок, однак іншим, відмінним від простого класичного, способом. Саме тому, наприклад, послуги з отримання освіти дистанційно, не обхідно віднести до додаткових освітніх, а не основних.

Третьою великою групою послуг у сфері освіти є інші послуги, які надаються суб'єктами господарювання у сфері освіти, та не є освітніми. Це саме ті послуги, які непрямо пов'язані із освітніми. Вони забезпечують можливість отримання освітніх послуг. Це можуть бути послуги з користування гуртожитками, послуги з харчування, послуги з надання об'єктів в оренду та ін. [6].

На нашу думку, класифікацію освітніх послуг слід доповнити критерієм їх місця у системі освіти. Так, згідно зі ст. 28 Закону України «Про освіту» [4] система освіти складається із навчальних закладів, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти.

Крім того, спираючись на ст. 29 Закону України «Про освіту» [4] освітні послуги можна кваліфікувати як послуги у галузі дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти та самоосвіти.

Позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, визначеної Конституцією України, законами України «Про освіту» [7], «Про позашкільну освіту» [7] і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні.

Структура позашкільної освіти включає позашкільні навчальні заклади, інші навчальні заклади як центри позашкільної освіти у позаурочний та позанавчальний час. В Україні діють 1376 позашкільних навчальних закладів

системи Міністерства освіти і науки України державної та комунальної форм власності. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001р. № 433 [8] затвердила перелік типів позашкільних навчальних закладів, серед яких є дитячо-юнацькі спортивні школи; клуби: військово-патріотичного виховання, дитячо-юнацькі (моряків, річковиків, авіаторів, космонавтів, парашутистів, десантників, прикордонників, радистів, пожежників, автолюбителів, краєзнавців, туристів, етнографів, фольклористів, фізичної підготовки та інших напрямів); мала академія мистецтв (народних ремесел) та інші.

Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі здійснюється за типовими навчальними планами та програмами, що затверджуються центральними органами виконавчої та відповідними місцевими органами виконавчої влади.

Позашкільний навчальний заклад у процесі провадження фінансово-господарської діяльності має право; самостійно розпоряджатися коштами господарської та іншої діяльності відповідно до статуту; користуватися безкоштовно земельними ділянками, на яких він розташований; розвивати власну матеріальну базу, мережу спортивно-оздоровчих, профільних таборів, туристичних баз; володіти, користуватися і розпоряджатися майном відповідно до законодавства і статуту; виконувати інші дії, що не суперечать законодавству та статуту позашкільного навчального закладу.

Матеріально-технічна база позашкільного навчального закладу включає приміщення, споруди, обладнання, засоби зв'язку, транспортні засоби, земельні ділянки, рухоме і нерухоме майно, що перебуває в його користуванні. Для проведення навчально-виховної, навчально-тренувальної та спортивно-оздоровчої роботи позашкільним навчальним закладам надаються в користування спортивні об'єкти, культурні, оздоровчі та інші заклади безоплатно або на пільгових умовах. Порядок надання зазначених об'єктів у користування визначається місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства. Майно позашкільного навчального закладу може вилучатися засновником (власником) лише за умови

подальшого використання цього майна та коштів, отриманих від його реалізації, на розвиток позашкільної освіти в порядку установленому Кабінетом Міністрів України.

Отже, позашкільний заклад у здійсненні організаційно-господарської діяльності має право:

- користуватися пільгами, встановленими чинним законодавством для закладів освіти;
- отримувати будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби тощо від органів державної влади, підприємств, установ, організацій, окремих громадян;
- залишати в своєму розпорядженні і використовувати на розвиток матеріально-технічної бази кошти від здачі в оренду приміщень, реалізації в установленому порядку обладнання, інвентарю тощо;
- розвивати власну матеріальну базу, мережу спортивно-оздоровчих, профільних таборів, туристичних баз тощо;
- відкривати рахунки, в тому числі валютні, в банках України;
- створювати відповідні підрозділи з метою одержання додаткових коштів для реалізації статутних цілей;
- здійснювати інші дії, які не суперечать чинному законодавству.

Проаналізувавши нормативні акти, слід зробити наступні висновки, щодо видів послуг, які надаються навчальними закладами позашкільної освіти: основні – послуги з передачі знань, умінь і навичок, що виходять за межі затверджених шкільних державних програм (гуртки з малювання, скульптури, танцю та ін.; спортивні секції з різних видів спорту; гуртки з поглибленого вивчення математики біології та ін.).

Додаткові – передбачають передачу знань, умінь і навичок, однак іншим, відмінним від простого класичного, способом (дослідницькі роботи, користування літературою і електронними джерелами, пошуково-історична діяльність, лекторії та ін.).

Інші освітні послуги надаються суб'єктами господарювання у сфері освіти, та не є освітніми (користування обладнанням; харчування; оренда;

організація свят та ін.).

Висновок. Отже, учасники відносин у сфері надання освітніх послуг є суб'єктами господарського права. Серед них власне НЗ є підприємницькими або некомерційними суб'єктами господарювання. Послуги, що надаються НЗ, можна класифікувати як основні – послуги з безпосередньої передачі знань умінь і навичок; додаткові – такі, що покликані передавати знання, уміння і навички, але іншим, відмінним від основного, способом; інші освітні послуги – такі, що надаються у сфері освіти, та не є освітніми. У позашкільній освітній діяльності існують усі види послуг, але їх зміст ширше за шкільну програму.

Список літератури:

1. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Красавчиков О. Система отдельных видов обязательств / О. Красавчиков // Советская юстиция. – 1960. – Вип. 5. – С. 22–35.
4. Хозяйственное право : курс лекций /Л. В. Андреева, И. В. Ершова, Д. Г. Ефимова, Т. М. Иванова и др. ; отв. ред. В. С. Мартъемьянов. – М. : БЕК, 2002. – Т. 2. – 431 с.
5. Резнікова В. В. Послуга та суміжні правові категорії / В. В. Резнікова // Університетські наукові записки. – 2009. – № 2. – С. 105-115.
6. Деревянко Б. В. Щодо визначення видів послуг у сфері освіти / Б. В. Деревянко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 7. – С. 47–53.
7. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
8. Про позашкільну освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 22.06.2000 р. № 1841-III. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>.
9. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення о позашкільний навчальний заклад [Електронний ресурс] : Постанова від 06.05.2001 р. № 433. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/433-2001-п>.

References:

1. Pro vyschu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII. (2014). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/lavs/shov/1556-18> [in Ukrainian].
2. Hospodars'kyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV]. (2003). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/lavs/shov/436-15> [in Ukrainian].
3. Krasavchikov, O. (1960). Systema otdel'nykh vydiv obiazatel'stv. Sovetskaia iustytysia, Issue 5, 22–35 [in Russian].
4. Andreeva, L.V., Ershova, Y.V, Efymova, D.H, Yvanova, T.M. et all. (2002). Khoziajstvennoe pravo. V.S. Mart'em'ianov (Ed.). Moscow: BEK. (Vol. 2) [in Russian].
5. Rieznikova, V.V. (2009). Posluha ta sumizhni pravovi katehorii. Universytets'ki naukovi zapysky, No 2, 105–115 [in Ukrainian].
6. Derevianko, B.V. (2012). Schodo vyznachennia vydiv posluh u sferi osvity. Biuletен Ministerstva iustytysii Ukrainy, No 7, 47–53 [in Ukrainian].

7. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 23.05.1991 № 1060-KhII]. (1991). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/lavs/show/1060-12> [in Ukrainian].

8. Pro pozashkil'nu osvitu: Zakon Ukrainy vid 22.06.2000 № 1841-III. (2000). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/lavs/show/1841-14> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia pereliku typiv pozashkil'nykh navchal'nykh zakladiv i Polozhennia o pozashkil'nyj navchal'nyj zaklad: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.05.2001 № 433]. (2001). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/lavs/show/433-2001-p> [in Ukrainian].

Таран Л. В. Вопросы хозяйственно-правового обеспечения деятельности в области образовательных услуг.

В статье дана классификация услуг в области образования. Определено, что существуют основные и дополнительные образовательные услуги, а также другие услуги. Проанализированы особенности предоставления услуг во внеклассном образовании.

Ключевые слова: субъект хозяйствования; учебное заведение; потребители; образовательные услуги; классификация; внеклассное образование.

Taran L. V. The questions of business law support of services in education.

The classification of services in education is in the scientific article. It was established that there are primary and secondary education services. There was analysis of services in out school education.

Keywords: business; consumer; classification; education services; out school education.

Надійшла до редколегії 28.11.2016 р.

